

Тема 3 Теорія товару і грошей

План

3.1. Історія виникнення товарного виробництва. Товар і його властивості.

3.2. Спеціалізація і поділ праці в сучасних умовах.

3.3. Суть, функції та види грошей.

3.4. Система грошового обігу. Закон грошового обігу.

3.1. Історія виникнення товарного виробництва. Товар і його властивості.

В історичному шляху людства існувало дві форми організації суспільного виробництва: натуральна і товарна. Історично першою формою суспільного виробництва було натуральне господарство.

Натуральне (самодостатнє) виробництво – це форма організації виробництва, за якого люди виробляють продукти для задоволення своїх власних потреб, тобто продукти праці не набувають товарної форми і призначені для власного та внутрішнього господарського споживання безпосередніми виробниками.

Ознаками натурального виробництва є такі:

- виготовлена продукція використовується для задоволення власних потреб її виробника;
- замкненість економічної діяльності (економічно самостійне господарство опирається на власні ресурси);
- нерозвинений поділ праці (універсалізація праці);
- переважно ручна праця, примітивні засоби виробництва та найпростіша організація праці;
- збільшення обсягів виробництва відбувається в основному за рахунок залучення більшого обсягу ресурсів;
- відсутність або випадковий характер обміну;
- рутинність виробництва.

Натуральне виробництво замінило товарне, яке є більш розвинутою та ефективною формою організації виробництва.

Товарне виробництво – це форма організації виробництва, за якої продукти виробляють для продажу на ринку, для їх обміну, який ґрунтується на суспільному поділі праці та економічній відокремленості виробників.

Основними передумовами та ознаками товарного виробництва є:

- суспільний поділ праці;
- економічна відокремленість виробництва на основі приватної власності;
- ринковий зв'язок між виробником і споживачем;
- еквівалент обміну;
- виробництво для обміну, а не задоволення власних потреб;
- економічна конкуренція.

Розрізняють два типи товарного виробництва: просте і розвинене (рис. 3.1).

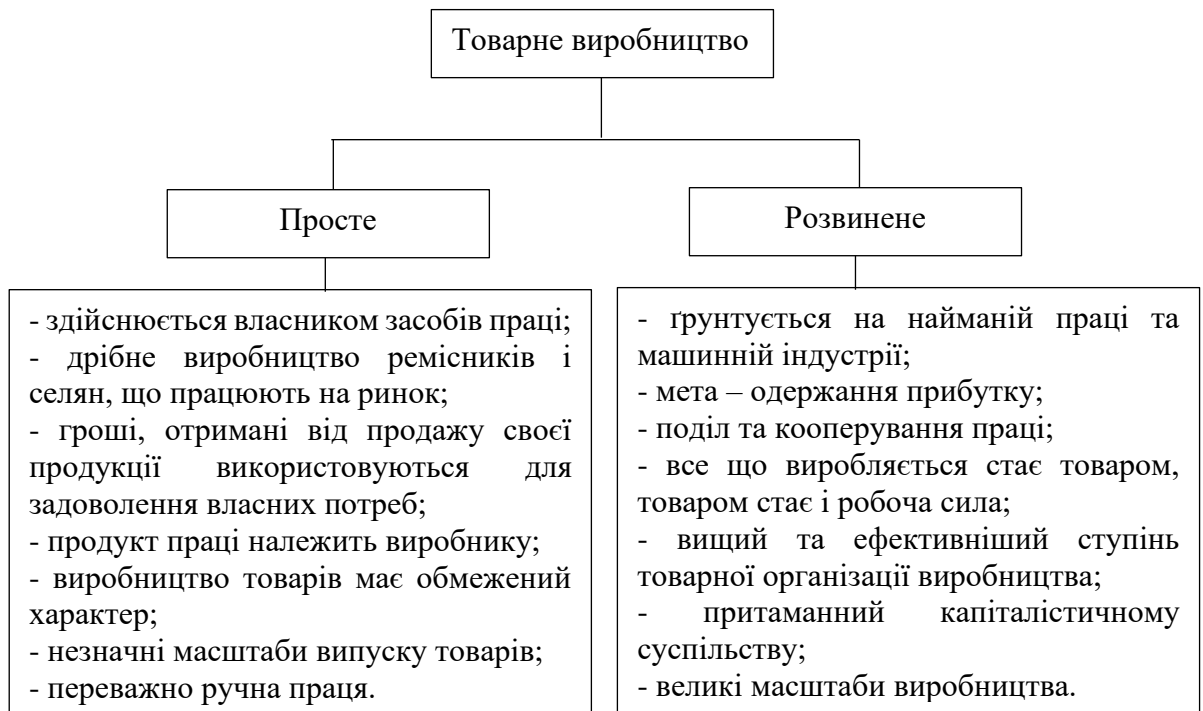

Рис. 3.1. Типологія товарного виробництва

Просте і розвинене товарне виробництво мають як спільні, так і відмінні властивості (рис. 3.1). Спільним для обох типів виробництва є приватна власність, суспільний поділ праці, ринкова форма зв'язків, а також конкуренція. Усі результати товарного виробництва виступають у ролі товарів.

Товар – це продукт виробництва виготовлений для продажу, а не для власного споживання. Товар являє собою економічне благо, що задовольняє певні потреби людини і використовується для обміну. Він характеризується:

- 1) споживною вартістю – здатністю задовольняти певні потреби;
- 2) вартістю – витратами праці на виробництво товару.

Закон вартості – це закон, який передбачає, що виробництво і обмін товарів можна здійснювати на основі їхньої вартості, тобто як обмін еквівалентів. У ринковій економіці закон вартості виконує такі функції:

- стихійно регулює суспільне виробництво;
- стимулює розвиток продуктивних сил суспільства;
- обумовлює економічну і соціальну диференціацію товаровиробників.

Згідно із сучасною неокласичною теорією товар характеризується корисністю, цінністю, рідкістю. Корисність блага є поняттям суб'єктивним, індивідуальним для кожної людини. Вона показує ступінь задоволення, яке отримує людина від споживання того чи іншого товару, чи їх набору. Ступінь корисності блага – це його цінність. А цінність залежить від кількості певного товару, потреби у ньому споживача, тобто цінність благ залежить від їх рідкості. Рідкісність відображає обмеженість ресурсів для задоволення безмежних потреб суспільства.

3.2. Спеціалізація і поділ праці в сучасних умовах.

Основою для переходу від натурального до товарного виробництва стали поділ праці й економічна відокремленість працівників.

Поділ праці – це історичний процес відокремлення окремих видів господарської діяльності, спеціалізації виробників, що відбувається у вигляді диференціації і співіснування різноманітних видів трудової діяльності.

Історично виділяють три великі поділи праці (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Історичні поділи праці

Назва	Характеристика
Перший великий поділ праці	Відокремлення скотарства від землеробства.
Другий великий поділ праці	Виділення класу ремісників.
Третій великий поділ праці	Виділення класу купців і формування торговельного капіталу.

З позиції рівня самостійності, спеціалізації, економічних і технологічних зв'язків між різними видами виробництва виділяють такі основні форми суспільного поділу праці:

- загальний – відокремлення великих сфер діяльності, які відрізняються між собою виробництвом продукту (промисловість, сільське господарство);
- частковий – відокремлення окремих галузей у межах великих видів виробництва; випуск однорідних типів продуктів, об'єднаних техніко-технологічною спільністю (металургія, машинобудування);
- одиничний – виділення окремих технологічних операцій, виробництво окремих складових, компонентів, продуктів (подетальний).

Розрізняють поділ праці в середині підприємства та в межах держави. У середині підприємства поділ праці відбувається між цехами, майстернями, робітниками тощо. Поділ праці в середині національної економіки виражається в існуванні різних галузей економіки, сфер виробництва, у спеціалізації регіонів та окремих держав.

Основні організаційно-економічні форми реалізації суспільного поділу праці:

- спеціалізація виробництва (відокремлення виробничих процесів);
- кооперація виробництва (зв'язок спеціалізованих підрозділів, одиниць; обмін різними видами діяльності та продуктами);
- концентрація виробництва (зосередження факторів виробництва у межах єдиного виробництва);
- комбінування виробництва (використання різних видів праці у єдиному виробництві).

Суспільний поділ праці і спеціалізація мали надзвичайно високе значення у розвитку суспільного виробництва – вони забезпечують підвищення продуктивності, максимізують обсяги виробництва, є передумовою нагромадження національного багатства, а також підвищують рівень реального споживання.

3.3. Суть, функції та види грошей.

Як відомо, розвиток товарного виробництва та обміну передбачає виникнення особливого механізму для покращення процесу обміну – грошей. Вони є одним із найдавніших економічних явищ, що впливають на всі аспекти життя людей. Недарма кажуть, що гроші рухають світом. Гроші є складним і одним з найважливіших елементів ринкової економіки.

Історія грошей нараховує тисячі років. Існує дві основні концепції, що пояснюють причини їх виникнення: раціоналістична та еволюційна. Представники першої (П. Самуельсон, Дж. К. Гелбрейт) впевнені, що гроші – це результат домовленості між людьми про введення такого спеціального інструменту для здійснення обміну товарами. Згідно з еволюційною концепцією (А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс) гроші виникли стихійно, незалежно від волі людей, як результат тривалого еволюційного розвитку суспільного поділу праці, товарного виробництва та обміну.

Підсумувавши вищесказане, можемо зробити висновок, що гроші виникли із розвитком товарного виробництва і поділу праці, а отже спочатку були товарні гроші. Товарні гроші – це торговий еквівалент, використовуваний як засіб обміну, іноді в ролі звичайного товару. Так в різних

країнах світу в процесі обміну використовувалися різні товарні гроші: в Китаї функцію грошей виконував шовк, у мисливців Півночі – шкіра хутрових звірів, в Центральній і Південній Америці – какао боби, на узбережжі Африканського континенту та Азії – перлини, корали та мушлі, в Південній Європі та Північній Америці – хутро куниці чи бобра, в Сибірі – хутро соболя, на Алясці – ікла моржів та шкури тюленів. Згодом функцію грошей почало виконувати золото, яке для цього мало найвдаліші властивості.

Із розвитком обміну і ринку гроші втрачають товарну суть. З'являються паперові гроші, які не мають внутрішньої вартості, а купівельну спроможність їм надає держава, яка гарантує обіг паперових грошей на своїй території. Вони є символічними грошима, вартість яких (купівельна спроможність) значно перевищує витрати на їх виробництво (собівартість).

Гроші – загальний еквівалент, за допомогою якого здійснюється обмін товарами.

Перші паперові гроші, прототип сьогоденних, виникли у XIII столітті у Китаї.

Деякі сучасні економісти вбачають сутність грошей у їх функціях. За думкою К. Макконнела і С. Брю «гроші – це те, що вважають грошима», а «все, що виконує функції грошей, і є грошима». На думку Дж. Хікса гроші – це «те, що використовується, як гроші». Враховуючи такі тлумачення, гроші – це все те, що використовується для укладання угод купівлі-продажу та виконує функції грошей.

Для повного розуміння сутності грошей варто звернути увагу на їх функції:

- міра вартості (в певній кількості виявляється вартість товарів та їх ціна);

Ціна – це грошова оцінка товару; та кількість грошей, яку необхідно заплатити за одиницю товару.

- засіб обігу і платежу (гроші є посередником в процесі обміну товарів, виступають засобом купівлі-продажу товарів і здійснення різноманітних платежів);

- засіб нагромадження (гроші мають здатність до нагромадження, не втрачаючи своєї цінності).

У сучасному світі розрізняють такі види грошей:

- 1) готівка (банкнота, розмінна монета);
- 2) безготівкові або кредитні гроші.

Кредитні гроші – це знаки вартості, які функціонують на основі кредитної угоди і виражають відносини між кредитором і боржником.

Виділяють такі види кредитних грошей: вексель, банкнота, чек, кредитна картка та електронні гроші.

Вексель – письмове, відповідно завірене боргове зобов'язання, яке видається боржником кредитору під час купівлі товару в кредит. Він є інструментом комерційного кредиту. У векселі зазначені величина грошового боргу, строки його сплати, а також право власника (векселедержателя) вимагати від боржника (векселедавця) сплатити борг у разі настання встановленого терміну. Бувають простими і переказними. Простий вексель підписаний однією особою на ім'я іншої, який не може бути переданий третій особі, переказний або тратта – можна передавати третій особі для отримання за ним боргу з векселедавця у визначений термін.

Банкнота – це вексель банку, за яким пред'явник може в будь-який час одержати гроші і яким банк замінює комерційний вексель.

Чек – це грошовий документ, який видається власникові чекового рахунка в банку в оплату за куплені товари та послуги. Тобто чек – це письмове розпорядження власника поточного рахунка в банку про виплату готівки або перерахування з його рахунка на інший певної суми грошей.

Кредитна картка – це іменний платіжно-розрахунковий документ, який засвідчує особу власника рахунка в банку і надає йому право на придбання товарів та послуг у кредит без оплати готівкою.

Електронні гроші – це магнітні носії платіжної інформації, які замінюють паперові гроші, чеки та інші грошові документи у безготівкових розрахунках між клієнтами і банками за допомогою електронно-інформаційних систем.

Сукупність усіх залишків грошових засобів у готівковій або безготівковій формі, що перебувають в економіці у певний період часу і забезпечують реалізацію товарів та послуг і всі нетоварні платежі називають грошовою масою. Вона об'єднує декілька елементів в залежності від рівня ліквідності грошових засобів: готівкові гроші (монети, банкноти в обігу поза банком), поточні чекові рахунки в банках, заощаджувальні рахунки та невеликі строкові депозити в комерційних банках і ощадних установах, а також особливо великі строкові банківські рахунки і внески у спеціалізованих установах (деPOSITні сертифікати тощо).

3.4. Система грошового обігу. Закон грошового обігу.

Грошова система – це законодавчо закріплена форма організації грошового обігу, яка історично склалася у певній країні. Елементами грошової системи є:

- назва національної грошової одиниці;
- види грошей і характер їхнього забезпечення;
- порядок емісії грошей (порядок друкування грошей і випуску їх в обіг);
- форми і умови безготівкового платіжного обігу;
- порядок обміну національної грошової одиниці на іноземну, встановлення курсу національної валюти;
- наявність державних фінансових інституцій, що регулюють грошовий обіг в країні.

Історично відомі два типи грошової системи: металева і паперово-кредитна. Металева система поділяється на два види:

- 1) біметалізм – це система, за якої функція загального еквівалента закріплюється за двома благородними металами – золотом і сріблом;
- 2) монометалізм – це система, за якої функція загального еквівалента закріплюється тільки за одним металом - золотом.

Золотий монометалізм поділяється на такі види:

- система золотомонетного стандарту (проіснувала до Першої світової війни);
- система золотого зливкового стандарту (Англія, Франція), яка передбачала вільне карбування золотих монет і обмін їх на банкноти. Обмін банкнот проводився лише на золоті зливки.
- система золотодевізного стандарту (Німеччина, Австрія, Норвегія, Данія), за якою зв'язок грошей і золота здійснювався через іноземну валюту (девізу), яка мала золоте забезпечення;
- система золотодоларового стандарту, з якої розмінювання національних валют на золото було відмінне в усіх країнах, а обмін доларів США на золото здійснювався лише для урядів та центральних банків країн – членів МВФ. 1971 рік – припинення обміну доларів на золото.

З 1976 року за результатами міжнародної конференції на Ямайці (м. Кінгстон) здійснено перехід до системи паперово-кредитного обігу, основу якої становлять кредитні гроші, що не обмінюються на золото. Відповідно до цієї системи було законодавчо закріплено демонетизацію золота, скасовано масштаб цін, припинено виконання золотом функції загального еквівалента, а отже золото перетворилося на звичайний товар, який продається і купується на світових ринках дорогоцінних металів за ринковою ціною, впроваджено перехід до плаваючих валютних курсів.

Грошовий обіг – це рух грошей у (без)готівковій формі, який обслуговує реалізацію товарів і послуг. За законом грошового обігу в обігу протягом певного періоду має бути об'єктивно зумовлена кількість грошей. Для

визначення грошової маси, згідно з неокласичною теорією, застосовується рівняння обігу, яке запропонував американський економіст І. Фішер (3.1)

$$M = \frac{P \times Q}{V}, \quad (3.1)$$

де М – маса грошей в обігу;

Р - швидкість обігу грошової одиниці;

Q- рівень цін на товари і послуги;

V- кількість товарів і послуг на ринку (реальний ВВП).

Сьогодні потреба в грошах не обмежується лише товарними угодами. Вона доповнюється попитом на гроші, зумовленим заощадженням готівкових грошей населенням, придбанням комерційних та державних цінних паперів.

В умовах паперово-кредитної системи спостерігається тенденція випереджаючого зростання фактичної грошової маси порівняно з необхідною для обігу. Тому порушення закону грошового обігу набуває хронічного характеру. В обігу перебувають зайві гроші, а їх купівельна спроможність спадає. Гроші знецінюються внаслідок інфляції.

Тести

1. Скільки існує форм організації суспільного виробництва?

а) 1;

б) 2;

в) 3;

г) 6.

2. Форма організації виробництва, за якого люди виробляють продукти для задоволення своїх власних потреб називається:

а) натуральним;

б) товарним;

в) автократичним;

г) вірної відповіді немає.

3. Які типи товарного виробництва виділяють в економічній теорії?

а) просте та складне;

б) роздрібне та оптове;

в) просте та розвинене;

г) вірної відповіді немає.

4. Що з перерахованого НЕ характеризує натуральне виробництво?

- а) товари виготовляються для обміну;
- б) замкненість економічної діяльності;
- в) ручна праця;
- г) рутинність.

5. Що спільного між простим та розвиненим товарним виробництвом:

- а) приватна власність
- б) ручна праця;
- в) конкуренція;
- г) правильна відповідь а) і в).

6. Продукт виробництва виготовлений для продажу, а не для власного споживання називається:

- а) продукція;
- б) товар;
- в) благо;
- г) ресурс.

7. Закон вартості передбачає, що:

- а) чим менше витраченого часу на виробництво, тим більше вільного часу робітнику;
- б) збільшення обсягів виробництва одного продукту означає відмову від певної кількості іншого;
- в) виробництво і обмін товарів можна здійснювати на основі їхньої вартості;
- г) об'єм попиту на товар зменшується у міру підвищення його ціни.

8. Історичний процес відокремлення окремих видів господарської діяльності, спеціалізації виробників – це:

- а) товарне виробництво;
- б) науково-технічна революція;
- в) диверсифікація;
- г) поділ праці.

9. Промисловість, сільське господарство – це результат:

- а) часткового поділу праці;

- б) загального поділу праці;
- в) одиничного поділу праці;
- г) науково-технічної революції.

10. Виділення окремих технологічних операцій, виробництво окремих складових, компонентів, продуктів відноситься до:

- а) часткового поділу праці;
- б) загального поділу праці;
- в) одиничного поділу праці;
- г) науково-технічної революції.

11. Металургія та машинобудування, як окремі галузі виникли в результаті:

- а) часткового поділу праці;
- б) загального поділу праці;
- в) одиничного поділу праці;
- г) науково-технічної революції.

12. Відокремлення виробничих процесів характерне для:

- а) спеціалізації виробництва;
- б) кооперації виробництва;
- в) концентрації виробництва;
- г) комбінування виробництва.

13. Зв'язок спеціалізованих підрозділів, одиниць; обмін різними видами діяльності та продуктами – це:

- а) спеціалізація виробництва;
- б) кооперація виробництва;
- в) концентрація виробництва;
- г) комбінування виробництва.

14. Зосередженням факторів виробництва у межах єдиного виробництва називають:

- а) спеціалізація виробництва;
- б) кооперація виробництва;
- в) концентрація виробництва;
- г) комбінування виробництва.

15. Використання різних видів праці у єдиному виробництві – це:

- а) спеціалізація виробництва;
- б) кооперація виробництва;
- в) концентрація виробництва;
- г) комбінування виробництва.

16. В результаті чого виникли гроші, як механізм для покращення процесу обміну?

- а) домовленості між людьми;
- б) дослідження економічних процесів прадавніх цивілізацій;
- в) стихійно, без волі людей;
- г) правильна відповідь: а) і в).

17. Що таке гроші?

- а) оцінка вартості товару;
- б) загальний еквівалент для здійснення обміну товарами;
- в) знаки вартості, які функціонують на основі кредитної угоди;
- г) магнітні носії платіжної інформації.

18. Письмове, відповідно завірене боргове зобов'язання, яке видається боржником кредитору під час купівлі товару в кредит – це:

- а) вексель;
- б) банкнота;
- в) чек;
- г) кредитна картка.

19. Вексель, банкнота, чек, кредитна картка є видами:

- а) цінних паперів;
- б) магнітних носіїв платіжної інформації;
- в) деривативів;
- г) кредитних грошей.

20. Законодавчо закріплена форма організації грошового обігу, яка історично склалася у певній країні – це:

- а) ринок;
- б) грошова система;
- в) банк;
- г) ринок цінних паперів.

1. Дайте визначення поняттю «суспільне виробництво». Які форми організації суспільного виробництва існують?
2. Розкрийте сутність натурального (самодостатнього) виробництва.
3. Охарактеризуйте основні передумови та ознаки товарного виробництва. Чим воно відрізняється від натурального?
4. Які типи товарного виробництва Ви знаєте?
5. Що таке товар? Розкрийте сутність понять «вартість» та «споживна вартість».
6. В чому полягає закон вартості? Які основні функції закону вартості Ви знаєте?
7. Розкрийте сутність понять «спеціалізація» та «поділ праці».
8. Які існують форми суспільного поділу праці?
9. Розкрийте основні причини виникнення грошей..
10. Що таке товарні гроші? Які передумови втрати їх товарної суті?
11. Охарактеризуйте функції грошей.
12. Які види грошей ви знаєте?
13. Перелічіть грошові агрегати та поясніть відмінності між ними.
14. Розкрийте сутність безготівкових (кредитних) грошей. Наведіть приклади.
15. В чому полягає закон грошового обігу?